

УДК 748.5: 81'374

Радомський М. Т.

Харківська державна академія
дизайну і мистецтв

ДО ПИТАНЬ ТЕРМІНОЛОГІЇ ВІТРАЖНОЇ СПРАВИ

Радомський М. Т. До питань термінології вітражної справи. У статті обґрунтовано необхідність систематизації творів сучасного віражного мистецтва. При цьому теоретична база вітражного мистецтва розширюється хаотично. В періодичному друці понятійна та термінологічна лексика, що стосується вітражу, багата запозиченими з різних мов термінами, що мають похідні або однакові значення при перекладі. Автором статті вказано на появу ознак інтерференції в термінах української фахової лексики з вітражного мистецтва. Акцентовано, що на фоні мистецтвознавчої уваги до творчості окремих шкіл і авторів вітражів, самих вітражних творів, недостатню увагу приділено системному теоретичному аналізу нових вітражних технік, технологій та засобів обробки скла. Запропоновано типологію та сучасну класифікацію вітражів за основними ознаками. Перелічено три основні типи вітражних творів і три найбільші класи вітражів.

Ключові слова: скло, вітраж, технологія, класифікація, термінологія.

Radomskiy H. T. K voprosam terminologii vitrazhnogo dela. V stat'ye obosnovana neobkhodimost' sistematzatsii proizvedeniy sovremen-nogo vitrazhnogo iskusstva. V periodicheskoy печати понятійная и термінологическая лексика, относящаяся к витражу, изобилует заимствованными из разных языков терминами, одинаковыми или близкими по значению при переводе. При этом теоретическая база витражного искусства расширяется хаотично. Акцентировано появление признаков интерференции в терминах украинской профессиональной лексики витражного искусства. Предложена типология и современная классификация витражей по их основным признакам. Перечислены три основных типа витражных произведений и три наиболее известных класса витражей.

Ключевые слова: стекло, витраж, технология, классификация, терминология.

Radomskyy M. To the issues of terminology stained glass affairs. In the article the necessity of systematization of contemporary art cornering. In the periodical press conceptual and terminological vocabulary related to the stained glass abounds borrowed the term, the

same or close to the value of the translation. Noted, that the theoretical base of stained glass art expands chaotically. The author accented the signs of interference in terms of Ukrainian professional vocabulary stained glass art. The typology and classification of modern stained glass windows in their main features are emphasizes. The article deals with the three basic types of cornering stained glass works and three most famous stained glass classes.

Keywords: glass, stained glass, technology, classification, terminology.

Постановка проблеми. Актуальність. Формотворчі властивості художнього та декоративного скла і вітражу безумовно є затребуваними в новочасному мистецтві, дизайні й архітектурі. Простір, оновлені образи якого завдяки використанню вітражного скла стають кольоровими, динамічно-неповторними, змінюючись, заохочує попит на нові мистецькі ідеї. Означена тенденція підтверджується цифрами — в Україні від 15 % до 50 % тільки фасадів будівель зроблені зі скла, прозорого чи кольорового. З року в рік збільшується кількість архітектурних споруд, в яких скло не тільки заповнює вікна, але використовується у вигляді конструктивних елементів стін, стель, сходів, різноманітних перегородок та меблів. Освітлення унеможлиблюється без скла та художніх виробів із нього. Не викликає сумніву факт, що новочасні твори з скла, вітражі відрізняються великим розмаїттям розмірів, форм, художніх прийомів і мистецьких технік. Зорієнтуватись в такому різноманітті навіть фахівцю буває досить складно. До того ж існуюча термінологічна база вітражного мистецтва розширюється з часом хаотично і неточно, реагуючи на появу численних нових матеріалів і технологій. Враховуючи перелічене, маємо можливість наголосити на необхідності фахового уточнення термінології вітражної справи.

Мета статті – конкретизувати і піддати теоретичному аналізу термінологічну базу сучасного мистецтва вітражу.

Зв'язок із науковими чи практичними завданнями. Написання статті пов'язане з розв'язанням наукових питань у рамках загальнодержавної програми охорони культурної спадщини на 2012–2022 рр. (Закон України «Про охону культурної спадщини» від 17.02.2011 року №3038-VI).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітражні твори викликають науковий інтерес дослідників мистецтва і фахівців у галузі художнього скла як в Україні, так і за її межами. Велика кількість вітражів, розмаїття використовуваних авторами склоробних технік, авторських прийомів, співіснування масової продукції відомих торгових брендів і витворів окремих митців вітражу подає великий обсяг різноманітної інформації, цікавої різним колам мистецької спільноти. Сучасні дослідники художнього скла й зокрема вітражу (І. Гах, О. Голубець О. Загаєцька, Є. Іванов, І. Кашей, Л. Казакова, Є. Котляр, Н. Мархайчук, О. Остапенко, О. Пронін,

М. Радомський, Г. Тищенко) описують появу нових вітражних технік, займаються аналізом мистецької спадщини вітражистів минулого. На жаль, на фоні мистецтвознавчої уваги до творчості окремих шкіл і авторів вітражів, самих вітражних творів, недостатню увагу приділено системному теоретичному аналізу нових вітражних технік, технологій та засобів обробки скла.

Виклад основних результатів дослідження.

Розуміючи доцільність аналізу особливостей технологій створення новочасних вітражних творів необхідно конкретизувати дефініцію «вітраж». Існує велика кількість визначень вітражу, кожна з яких уточнює характеристики вітражного твору в залежності від контексту, в якому цей твір розглядається [4: 12–28].

Вітраж (франц. *vitrage* від лат. *Vitrum* — скло), орнаментальна або сюжетно-декоративна композиція у вікні, дверях, перегородці у вигляді самостійного панно зі скла або іншого прозорого матеріалу. В будівельній практиці вітражом називається суцільне або часткове скління фасаду.

Чи не всі сучасні словники й енциклопедії тлумачать вітраж у двох контекстах: 1) кольорове скло у вікнах, дверях, ширмах і т. п., скріплене свинцевими перемичками з додатковим розписом; 2) картина або орнаментальна композиція, виконана з кольорового скла [5: 267]. Перше визначення, органічно пов'язане із походженням вітражу, вказує на його синтез з архітектурою, друге акцентує увагу на його художності й живописній природі.

Відносно втілених ідей/задуму (рідше сюжету), вітражні добутки можна систематизувати наступним чином: культові твори, репрезентативні роботи переважно світського змісту й художньо-декоративні («концептуальні» в сучасному розумінні) композиції зі скла, що відповідають художнім смакам і естетичним потребам свого часу. Зауважимо, що запропонована систематизація, яка жодним чином не претендує на вичерпність, не в останню чергу пов'язана з розвитком людських вподобань та естетичних відчуттів. Історична цінність вітражного твору (естетична і художня), використання в ньому певного канону або ж, навпаки, індивідуальність, авторський стиль вирішення теми, завжди залежали від джерела, розміру й значущості «соціального замовлення».

Вітраж (франц. *vitrage* — скління, *vitrail* — вікно зі склом, від лат. *Vitrum* — скло) — закрита склом поверхня вікон чи дверей. В художньому сенсі дефініція «вітраж» використовується для загальної назви картин зі скла, які сприймаються напросвіт і виконуються в різноманітних техніках [2: 223]. Вітраж завжди споглядається динамічно, він надає спостерігачеві безліч похідних, але неоднакових зображень, які можуть сприйматись по-різному не тільки в різні проміжки часу, але й з різних місць бачення. Цим зумовлена така якість вітражних творів як неповторність.

Вітраж (франц. *vitrage* — від *vitre* — віконне скло) — твір монументально-декоративного мистецтва з кольорового чи безбарвного скла або іншого прозорого матеріалу, на який наноситься малюнок спеціальними фарбами, гравіруванням або витравлюванням. Вітражі застосовують в українській архітектурі як ззовні, так і в інтер'єрах [7: 326].

Вітраж як окрема дисципліна викладається в багатьох навчальних закладах різних рівнів акредитації, розроблені окремі майстер-класи і курси вітражної майстерності. В періодичному друці понятійна та термінологічна лексика, стосовна вітражу багата запозиченими з різних мов термінами, що мають похідні або однакові значення при перекладі. Уточнення значення найчастіше уживаних термінів необхідне для їх коректного використання в професійній діяльності та введення в науковий обіг.

Прикладом необхідності такого роз'яснення й уточнення можуть стати вітражні технології «стилю Тиффані».

Продукція фірми та в цілому творчість Л. К. Тиффані стали першим за часом явищем, яке привернуло увагу європейців до американського дизайну. В 1890-х рр. Тиффані посів місце одного з провідних виробників кольорового скла та творів із нього. Тиффані отримав всесвітнє визнання завдяки вітражам із особливого іризуючого скла, яке отримало назву «Фавріль», неологізму, утвореного від латинського слова *faber* — умілий, ремісник.

Скло «Фавріль» офарбовувалось в різні кольори, шліфувалось, або робилось матовим. Його прикрашали наплавлені рельєфи та металеві вклучення, емалі й напівдорогоцінне каміння. Твори Тиффані характеризувались дивовижними формами, перлиновим колоритом і біоморфною орнаментикою, характерною для європейського модерну.

Українські вітражисти виконують вітражі в різноманітних стилях [6]. Стиль Тиффані не є виключенням. Однак, велике розмаїття листового скла, особливим чином декорованого, отримало на наших теренах також назву «скло Тиффані», а не «Фавріль», як за часів життя самого автора винаходу на початку ХХ століття. Неточність термінології веде в подальшому до великих непорозумінь. Наприклад, скло «фавріль» є різновидом сульфідного скла з ефектом іризації. В залежності від авторського задуму скло «фавріль» могло офарбовуватись у різні кольори та декоруватись.

Не звертаючи уваги на походження поняття «скла Тиффані», його імпортери в Україну називають різновиди такого скла: «тиффані»-«бароко», «краплі дощу», «туман», «акварель». На жаль, поетичні назви неспроможні передати вітражному майстру, в чому різниця одного виду скла від іншого. Натомість якості скла «фавріль» відомі — і співпадають з якостями скла, яке українські фахівці називали «опаловим», або «глушеним», з більшим

або меншим ефектом іризації. З опису скла можна визначити наявність непрозорих включень у вигляді розводів білуватого кольору та різнокольорового сяння поверхні скла від блідо-рожевого до блакитного. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що в англомовних каталогах американських виробників скла присутні різновиди назв оглушеного опалового скла: «*pearl opal*», «*crystal opal*» «*opalescent*», назва «*iridescent*» вказує на наявність поверхневого ефекту іризації. У зв'язку з наведеним прикладом ми вважаємо доцільним не відмовлятися від назви «глушене» скло та «опалове» скло, а для окреслення стилю, в якому працює окремих вітражист, використовувати досвід історії мистецтва. Бо інакше, за логікою наведеного вище, велика кількість новочасних вітражів в Україні мають бути означені як твори американського модерну, з чим навряд чи зможуть погодитись їхні автори.

Інший, але не менш важливий приклад, — скульптурне скло, або його різновиди. Таке скло має меншу прозорість, аніж інші види скла, завдяки значній товщині скляних плит. Скульптурне скло використовують у вигляді об'ємних включень у вітраж, або самостійних композицій, значних за розміром. В попередні роки технологія виготовлення такого скла отримала назву «молійування» [6: 59–60]. З розвитком сучасних вітражних технологій з'явилися і стали доступними різні способи виготовлення скульптурного скла в умовах віражної майстерні. Так молійоване скло отримало як мінімум 3 різновиди: кастінг — «*Cast glass*», фритінг — «*Frit glass*», та фюзинг — «*Fused glass*». Як і в попередньому описаному випадку, запроваджувачами новітньої термінології є її зарубіжні імпортери. У зв'язку з цим хотілося б наголосити на доцільності використання фахової української термінології, вживаючи загальний термін «скульптурне скло», а далі, описуючи спосіб його виготовлення: з допомогою попередньо виготовлених форм і високотемпературної обробки скла — це молійоване скло, або кастінг — «*Cast glass*». Якщо немає необхідності у великій товщині скляної пластини, але якості майже непрозорого скульптурного скла необхідні для втілення авторського задуму, використовують форму, в якій невеликі шматки скла шляхом підігріву спікаються один з одним, не плавлячись повністю. Від того, в якій послідовності з'єднуються шматки скла, залежить наступна назва — фритінг — «*Frit glass*», або фюзинг — «*Fused glass*».

За основу типології вітражів ми вважаємо за доцільне взяти спосіб виготовлення скла. В Україні таких способів, що отримали розповсюдження серед провідних майстрів вітражу, три. До першого типу відносяться вітражі з листового скла та його численних різновидів. Другий тип — гутне скло, гутні техніки. Світова практика скляного виробництва відносить твори з гутного скла до малої плас-

тики, однак сьогодні, в першій чверті XXI ст. фрагменти та форми з гутного скла стають елементами або основою повноцінних вітражних композицій. Третій тип — об'ємні вітражі зі скульптурного скла та його різновидів.

У подальшому кожен із трьох типів вітражів можна віднести до окремого виду — в залежності від розташування вітражного твору по відношенню до спостерігача. Розташування може бути фронтальним — на стінах, перегородках, фасадах або світлових нішах будівель. Розташування вітражів може бути ортогональним — простіше кажучи, в горизонтальній площині по відношенню до спостерігача — вітражі в конструкціях стель або в якості художньо-декоративних або несучих елементів підлоги. Третій вид — вітражі, розташовані в просторі окремо. Такі твори найбільш споріднені зі скульптурою, але відрізняються від неї своєрідними якостями — кольоровим сянням, віддзеркаленням і розсіюванням світла.

Кожен з видів вітражів можна класифікувати в подальшому в залежності від способу з'єднання фрагментів скла між собою. Автори вітражів застосовують різноманітні способи і техніки з'єднання фрагментів скла в цільну композицію — якщо застосовувати класичні техніки паяного вітражу [6: 378], можна виокремити клас паяних вітражів. Фрагменти скла можуть з'єднуватись за допомогою армованих бетонних конструкцій — вітражі такого класу отримали в світовій вітражній практиці загальне визначення «*Dalle De Verre*» (дослівно від франц. — «плити зі скла») [8: 55]. В українському вітражному мистецтві це визначення не введено в обіг, вітражі, зібрані на основі бетону та металевої арматури, мають назву «пластцементних». Це означає, що скло з'єднується металевою арматурою за допомогою цементу, який в пластичному стані заповнює порожнечу між склом і металом, утворюючи по висиханні жорстку конструкцію.

Наступний клас вітражів, у яких фрагменти скла з'єднуються безпосередньо між собою — шляхом склеювання, або спікання. Технологічні прийоми з'єднання стекол між собою за допомогою склейки або спікання включають послідовне з'єднання фрагментів скла в єдину композицію й багат шарове з'єднання фрагментів скла різного розміру й форми. Характерною рисою таких вітражів є відсутність непрозорого обрамлення фрагментів скла. Тобто контур, що малює, у композиції створюється більш темними або світлими, в порівнянні із загальним тоном поверхні скла, торцевими гранями окремих стекол. Залежно від зміни розташування джерела освітлення тон торцевих граней окремих стекол міняється аж до протилежного. Відповідно до цього змінюється ритм ліній, створений чергуванням темних й освітлених граней скла. Вітражні композиції, виконані у такий

спосіб, нагадують акварельний живопис. Вони не мають чітких ліній та непрозорих елементів. Ньюансність кольору, м'якість тональних градацій є характерною ознакою вітражів, зроблених шляхом склеювання або спікання скла.

Висновки. Наведені приклади свідчать як про появу численних нових фахових термінів, так і про необхідність їх систематизації. У зв'язку з цим автор пропонує використовувати термінологічну структуру, у відповідності до якої твори вітражистів можна описувати, характеризувати й вивчати залежно від ознак, які можна проаналізувати спочатку при візуальному вивченні, і в подальшому, проаналізувавши технологічні особливості виготовлення. Запропонована система дозволить як розширювати коло досліджуваних творів, так і систематизувати їх згідно із своєрідними особливостями саме вітражного мистецтва.

Подальший напрямок досліджень ми вбачаємо у вдосконаленні термінологічної структури віражної справи, що дозволить вивчати та систематизувати вітражні твори згідно з неповторними особливостями технік віражної справи.

Література:

1. Васнецова С. Тиффани Луис Комфорт / С. Васнецова // Техническая эстетика — 2004. — № 3. — С. 44.
2. Власов В. Г. Большой энциклопедический словарь изобразительного искусства: в 8 томах / [В. Г. Власов.] — СПб.: ЛИТА, 2000. — Т. 2. — 848 с.
3. Гах І. Становлення українського вітража / І. Гах // Образотворче мистецтво, 1998. — № 2. — С. 15–17.
4. Минухин Е. А. Витражи / Е. А. Минухин. — Рига: Латвийское государственное издательство, 1959. — 153 с.
5. Пасічний А. Образотворче мистецтво: Енциклопедичний словник-довідник / [Упорядник А. Пасічний] — К., Факт — 2007 — 680 с.: іл.
6. Тищенко Г. В. Проектирование современных витражей и технология их изготовления: Учеб. пособие / Г. В. Тищенко, А. Ф. Пронин. — К.: УМК ВО, 1989. — 116 с.
7. Українська Радянська Енциклопедія [в 12 т.] / [гол. ред., голова редколегії М. П. Бажан, головна ред. кол. О. К. Антонов, Б. М. Бабій, Ф. С. Бабічев] // Голов. ред. Укр. Рад. Енциклопедії, 1977–1985. Т. 2: Боронування — Гергелі. — К., 1978. — 544 с.
8. Чиффо Рагин В. Искусство витража. От истоков к современности / В. Чиффо Рагин, М. К. Хиггинс: издание на русском языке; [гл. ред. Н. В. Астахов, отв. ред. И. А. Малевич, перевод: М. Брунеева]. — М.: «Белый город», 2004. — 288 с.
9. Cooney Alice. Louis Comfort Tiffany at the Metropolitan Museum / Alice Cooney // Bulletin of the Metropolitan Museum of Art, 1998. — № 56.